

criminal proceedings against minors in terms of getting close consultation conclusion as to the identity of a minor is confirmed. The necessity of legislative proposals that involve the participation of a specialist-psychologist during either questioning or other investigative (search) actions involving minors is stated. It is concluded that participation of a teacher, psychologist, physician in criminal proceedings against minors regarding the use of their expertise will improve the efficiency of the proceedings in general and concentrating attention on the interests of a minor.

Keywords: criminal proceedings, minor, institution of expertise application, juvenile justice.

УДК 343.12

Я. В. Стрелюк

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ШАХРАЙСТВА

Подано оперативно-розшукову характеристику осіб, які вчиняють шахрайства і встановлено основні критерії, за якими можна розподілити вказаних осіб. Визначено категорії інформації, яку повинна містити в собі вказана оперативно-розшукова характеристика.

Ключові слова: оперативно-розшукова характеристика, шахрайство, особа злочинця, підрозділи карного розшуку.

**«...Він любить і страждає.
Любить гроші та страждає
від їх нестачі»**

*І. Льф, Є. Петров
«Дванадцять стільців»*

Вказаним в епіграфі висловом у 20-ті рр. ХХ ст. було охарактеризовано одного з найвидатніших літературних злочинців-шахраїв – Остапа Бендера. Однак, на жаль, і сьогодні вислів є актуальним, він досі доволі рельєфно характеризує осіб, які обрали спосіб заробляння на життя шляхом вчинення шахрайства. Працівники карного розшуку ОВС України вказують на те, що з кожним роком, з кожним новим фактом вчинення злочинці, які вчиняють зазначені злочини, стають ксе більш «жадібними» й водночас юридично грамотнішими. Вказане призводить до того, що сьогодні перед ОВС України постала нагальна проблема у здійсненні ефективної протидії шахрайству. Однією із заперук здійснення вказаної діяльності на високому рівні є визначення категорії осіб, які є шахраями, тобто виокремлення оперативно-розшукової характеристики шахраїв.

Питання вивчення різних аспектів оперативно-розшукової характеристики, в тому числі особи злочинця, розглядалися багатьма вченими, такими як Б. І. Бараненко, В. Я. Горбачевський,

Е. О. Дідоренко, Д. Й. Никифорчук, І. П. Козаченко, І. О. Крепаков, В. А. Ортинський, В. Д. Пчолкін, О. П. Снігерьев, М. В. Стацак, В. В. Шендрік та ін. Водночас слід зазначити, що за роки незалежності питанню оперативного-розшукової характеристики шахраїв безпосередньо були присвячені фрагментарні дослідження окремих вчених у вигляді статей і тез доповідей, а враховуючи політичні, соціальні та економічні зміни, що відбулися за останнє десятиліття, можна констатувати, що вказане питання є недостатньо теоретично розробленим.

Отже, **мета** статті – надати оперативного-розшукову характеристику осіб, які вчиняють шахрайства.

Серед науковців у сферах кримінології, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності питання характеристики особи злочинця постійно перебуває у центрі уваги. При цьому кримінолог Ю. М. Антонян вказує, що вивчення особи злочинця не є самоціллю, оскільки зрештою кримінологічні знання про особу злочинця, причини та механізми злочинної поведінки є теоретичною основою індивідуальної профілактики злочинів [1, с. 3].

У той же час у вказаних галузях права відсутнє єдине визначення змісту та складових «оперативного-розшукової характеристики особи злочинця». Наприклад, Ю. В. Олександров зазначає, що особа злочинця – це сукупність соціально-психологічних властивостей особи, які за певних ситуативних обставин (або поза ними) спричиняють вчинення злочину [2, с. 77].

Розглядаючи оперативного-розшукову характеристику осіб, які вчиняють вимагання, І. О. Крепаков виділяє узагальнення основних ознак та розробляє класифікацію інформації про злочинця за трьома категоріями:

1) інформація анатомо-фізіологічного характеру (вік, стать, етнічний тип, конституцію тіла, дієво-функціональні ознаки, наявність хвороб тощо);

2) інформація психологічного характеру (тип характеру, мотивація та мотиви, психічний стан, розумові здібності, характер мови, манера поведінки, моральні цінності тощо);

3) інформація соціального характеру (сімейний стан, соціальний статус, стосунки з рідними, освіта, судимість, роль у злочинній групі тощо).

Таким чином, перший і другий види інформації будуть становити інформацію про особистість злочинця, а третій вид інформації – додаткову інформацію, тобто інформаційний орієнтир, який буде характеризувати не лише злочинця, а й його оточення, соціальні форми, в яких він перебуває [3, с. 46].

У свою чергу підтримуємо думку О. Ю. Зуєва, який визначив, що оперативного-розшукова характеристика осіб, які збувають майно, одержане злочинним шляхом, – сукупність кримінально-правових, криміналістичних та кримінологічних даних щодо ознак осіб, які мають значення для ефективного протидії вказаному виду злочинів.

Акумулюючи вказане, можна дійти висновку, що оперативно-розшукова характеристика осіб-шахраїв – це сукупність інформації, яка містить кримінально-правові, криміналістичні та кримінологічно значущі ознаки осіб, які вчиняють шахрайство, та є необхідною для ефективної протидії вказаному виду злочинів.

Слід відзначити, що дослідниками, які розробляли питання типології осіб-шахраїв, були запропоновані їх різноманітні узагальнюючі типи. Так, О. А. Герцензон та І. М. Даньшин за результатами узагальнення судової практики виділили такі типи шахраїв:

- 1) випадкові шахраї, які здійснюють шахрайство уперше з легкодоступності, під впливом обставин або інших осіб;
- 2) шахраї-рецидивісти, які здійснюють головним чином дрібні шахрайські витівки;
- 3) шахраї – багаторазові (закоренілі) рецидивісти;
- 4) шахраї-гастролери;
- 5) шахраї, які здійснюють тривалі шахрайства;
- 6) шахраї-аферисти [4; 5].

Аналізуючи праці вчених та емпіричний матеріал, М. В. Кара виділила такі види шахраїв:

- «випадкові або побутові шахраї» (вони або вперше скоїли злочин, або покладаються переважно на свої особистісні якості, сприяливу ситуацію та вразливість жертви);
- особи, раніше засуджені за шахрайство, та інші особи, котрі не мають постійного джерела доходу;
- особи, які здійснюють так зване тривале шахрайство, котре полягає у тривалому отриманні тих чи інших матеріальних благ;
- шахраї-професіонали, спосіб життя яких пов'язаний із систематичним здійсненням злочинів, які є для них основним джерелом отримання коштів для існування [6, с. 167].

А. М. Ваксяном на підставі класифікації шахрайських прийомів було розроблено кваліфікацію шахраїв ще за такими групами: шулери, аферисти, льялькарі, шнеєрзони і формазиони [7, с. 139–143].

Незважаючи на те, що вченими різних галузей було розроблено значну кількість різноманітних класифікацій особи шахрая, проте в їх основу покладено старі форми, види та способи вчинення цього злочину, які сьогодні, з огляду на нові технології та професіоналізм шахраїв, значно змінилися. Таким чином, об'єктивно змінились і кримінологічна, криміналістична та оперативно-розшукова характеристики особи шахрая.

Згідно зі статистичними даними МВС України, протягом 2014 р. було відкрито 41814 кримінальних проваджень за фактами вчинення шахрайських дій, тоді як протягом 2013 р. – 47142. Однак, на нашу думку, фактичне зменшення кількості зареєстрованих злочинів свідчить не про покращення ефективності діяльності правоохоронних органів, зокрема підрозділів карного розшуку,

а пов'язане тільки з підвищенням рівня латентності. Однією із причин підвищення латентності шахрайств є зростання «професіоналізму» шахраїв, їх юридичної обізнаності.

Як вірно вказує В. Я. Гайдай, особа шахрая – це, перш за все, «білокомірцевий» тип злочинців. Ці особи вчиняють злочини без застосування насильства, з використанням неправдивих відомостей. За своїм суспільним становищем шахраї є професіоналами високого або середнього рівня, у більшості випадків добре орієнтуються у законодавстві – податковому, банківському, володіють знаннями у сфері бухгалтерського обліку [8, с. 87]. Водночас слід зазначити, що шахраї – це свого роду еліта злочинного світу, талановиті артисти, меткі й виверткі, моторні в діях, нешаблонно мислячі. Вони здебільшого освічені, «релігійні», не зловживають спиртним і наркотиками, вирізняються психологічною стійкістю, оптимізмом, конформізмом, самоконтролем, добротою та чуйністю, часто мають глибокі знання в різних сферах людської діяльності. Багато з них можуть бути оцінені як фахівці у психології, економіці, інформаційних технологіях, різних галузях права. Окремі з них навіть обізнані про методи роботи правоохоронних органів [9].

Аналізуючи матеріали архівних оперативно-розшукових та кримінальних справ, а також кримінальних проваджень, можна відзначити, що останнім часом спостерігається підвищення віку шахраїв (з 18 до 24 років у 2004 р. до 30–35 років у 2015 р.), а отже їхній освітній рівень та професійні навички зростають. Взагалі за віковим критерієм особи, що вчиняють шахрайства, розподіляються таким чином: від 14 до 18 років – 7,1 %; від 18 до 25 років – 22,3 %; від 25 до 30 років – 47,2 %; від 30 до 35 років – 17,5 %; від 35 до 45 років – 13,2 %; старші за 45 років – 9,7 %. Водночас зазначимо, що у більшості випадків (73 %) шахрайства вчиняються чоловіками. Злочинна поведінка жінок відрізняється від злочинності чоловіків масштабом і характером злочинів, способами та засобами їх вчинення, вибором жертви злочинного посягання. Результати вивчення емпіричного матеріалу свідчать про те, що жінки вчиняють шахрайство у більшості випадків у складі групи, за попередньою змовою, відносно осіб похилого віку у сфері соціального забезпечення громадян, торгівлі. Водночас встановлено, що вчиняють шахрайства в 43 % жінки, які були раніше засуджені за вчинення інших злочинів проти власності, причому характерною ознакою є те, що 75 % вчинених жінками шахрайств вчиняються особами циганської національності.

Як вказувалось раніше, шахраїв відносять до інтелектуальних злочинців, що передусім обумовлено тим, що 67 % з них мають вищу освіту, 27 % – неповну вищу, і 73 % – середній та високий рівень інтелекту. Також слід відзначити, що 64,5 % шахраїв займали керівні посади у сферах бухгалтерії та бухгалтерського обліку (36,3 %), маркетингу (27 %), юриспруденції (21,4 %).

Як вірно зазначають Д. В. Єрмолович та С. В. Широких, шахраєві властивий розвинений інтелект, сила переконання, витончена наполегливість у реалізації злочинного задуму. Безпосередній контакт із потерпілим вимагає товарищескості, вміння підтримувати розмову на різні теми, певної сміливості [10].

Разом із цим, відзначимо, що особи, які вчиняють шахрайства, характеризуються поміркованістю, врівноваженим темпераментом. Вказане відображається у їхній злочинній діяльності. Так, шахраї ретельно готуються до вчинення злочину, обмірковують кожен свій «крок», вивчають законодавство, вишукуючи існуючі нерегульовані питання, щоб у подальшому уникнути кримінальної відповідальності.

Зрозуміло, що метою вчинення шахрайства є збагачення. Однак для осіб, які вчиняють шахрайство у великих розмірах, «професійно», особливістю є прагнення отримати певний соціальний статус, авторитет серед ділового світу, респектабельність. Тому пристойна заробітна платня і соціальна облаштованість не завжди є тією метою, до якої прагнуть шахраї. Особи, які вчиняють шахрайства, характеризуються наявністю високого соціального статусу, тому застосування до них такого виду покарання, як позбавлення волі, справляє стримуючий вплив як на них, так і на інших потенційних злочинців, тому що, перш за все, вони побоюються втратити свій соціальний статус, респектабельність і авторитет серед ділових партнерів. Маючи достатньо виражені інтелектуальні й вольові риси характеру, багато з них стають на шлях професійної злочинної діяльності, перетворюючи її у стиль життя і спосіб одержання основного джерела існування. Для професійних шахраїв характерна також наявність злочинного інструментарію, що постійно оновлюється і виступає в ролі засобів і знарядь вчинення злочинів, а також спеціального професійного жаргону, системи жестів («маяків»). Звідси шахрайство можна назвати «інтелектуальним» видом злочину, тому що його вчинення багато в чому залежить від поведінки винного, оскільки майно (або право на майно) передається самим потерпілим на користь шахрая, причому потерпілий вважає таку передачу правомірною [6, с. 168].

Отже, враховуючи сучасні реалії, доходимо **висновку**, що працівники карного розшуку ОВС України, знаючи типологію осіб-шахраїв, основні риси їх характеру та злочинної поведінки, зможуть більш ефективно здійснювати протидію шахрайству.

Список використаних джерел: 1. Антонян Ю. М. Личность преступника – индивидуальная профилактика преступлений: сопоставление и выводы : монография / Ю. М. Антонян. – М. : Юрид. лит., 1989. – 335 с. 2. Александров Ю. В. Криминология : курс лекций / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – Київ : МАУП, 2002. – 295 с. 3. Теория і практика протидії вимогам оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України : монографія / А. В. Баб'як, І. О. Крепаков, С. Омельченко та ін. – Львів : Галиц. видавн. спілка, 2012. – 246 с. 4. Герцензон А. А. Мошенничество: Опыт конкретно-социологического исследования / А. А. Герцензон // Социалистическая законность. – 1968. – № 1. – С. 28–33.

5. Даньшин И. Н. Криминологическая характеристика личности мошенников / И. Н. Даньшин // Криминологические проблемы борьбы с преступностью. – Киев : КВШ МВД СССР, 1985. – С. 143–148. 6. Кара М. В. Характеристика осіб, які вчиняють шахрайство [Електронний ресурс] / М. В. Кара // Право і Безпека. – 2012. – № 5 (47). – С. 165–169. – Режим доступу: <http://pb.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download=8086>. 7. Ваксян А. М. Практика уголовного сыска : науч.-практ. сб. / А. М. Ваксян. – М. : Лига Разум, 1999. – 244 с. 8. Гайдай В. Я. Оперативно-розшукова характеристика шахраїв [Електронний ресурс] / В. Я. Гайдай // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2006. – Вип 32. – С. 85–90. – Режим доступу: <http://visnyk.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download=9836>. 9. Ахмедшин Р. Л. Криминалистическая характеристика личности преступника : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Ахмедшин Рамиль Линарович. – Томск, 2006. – 20 с. 10. Ермолович Д. В. Некоторые поисковые социально-психологические признаки личности мошенника [Електронний ресурс] / Д. В. Ермолович, С. В. Широких // Юридическая Россия. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1313226>.

Надійшла до редакції 19.12.2014

Стрелюк Я. В. Оперативно-розыскная характеристика лиц, совершающих мошенничество

Представлена оперативно-розыскная характеристика лиц, совершающих мошенничества, и установлены основные критерии, по которым можно распределить указанных лиц. Определены категории информации, которую должна включать в себя указанная оперативно-розыскная характеристика.

Ключевые слова: оперативно-розыскная характеристика, мошенничество, личность преступника, подразделения уголовного розыска.

Streljuk Y. V. Operative and search characteristics of persons committing fraud

The Objective of the paper is to provide modern operative and search characteristics of persons who commit fraud. Methods of the research are comparative, formal and logical. The relevance of the paper is determined by insufficient scientific elaboration of the issue, practical needs and realities of today. Results of the research are obtained by analyzing empirical material and statistical data of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The areas of implementation are operative and search activity, criminal procedure, criminalistics. The practical importance of the paper is the fact that some provisions of the article may be used while writing monographs and methodical and educational textbooks and directly by operative units of the internal affairs agencies of Ukraine in combating fraud. The result of the study is a conclusion that police officers working in criminal investigative units of Ukraine, knowing typology of swindlers, the main features of their character and criminal behavior, will be able to combat fraud more effectively.

Keywords: operative and search characteristics, crime, property, fraud.

